

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ЦЕНТРУ ДУХОВНО-ІТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ

У статті проаналізовано особливості виховання духовної культури у студентів з обмеженням життєдіяльності в інтегрованому освітньо-виховному середовищі завдяки реалізації соціальної програми «Світ рівних можливостей», розкривається комплексний підхід до проблеми адаптації молоді з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу, характеризується поняття «духовна реабілітація», а також висвітлюються питання взаємодії освітніх і громадських інститутів у духовному розвитку студентської молоді.

Ключові слова: духовна культура, духовна реабілітація, студенти з обмеженням життєдіяльності, інтегроване освітньо-виховне середовище.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Люди з обмеженими фізичними

можливостями — це реальна соціальна проблема і України, проблема перехідного суспільства, проблема, яка не розв'язувалася тривалий час і набула нині своєї актуальності. Під впливом соціально-політичних змін, що сталися після проголошення Україною державної незалежності, ми стали свідками позитивних змін у ціннісних орієнтаціях державної політики: переосмислюються такі питання, як права людини, права інвалідів; зародилася нова філософія суспільства: долається поділ суспільства на «повноцінних» і «неповноцінних», визнається єдність суспільства, що складається з різних людей із різними проблемами, а також те, що вирішення одних має взяти на себе держава, а інших — сама людина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми.

Ретроспективний аналіз еволюції ставлення суспільства до інвалідів показує, що соціально-психологічний і педагогічний захист людей із обмеженими можливостями багато в чому є показником рівня цивілізованого демократичного державного устрою. У розвинутих країнах світового співтовариства ця гуманістична функція має віддзеркалення у найважливіших правових документах і розглядається в політичному, соціальному, економічному, законодавчому й організаційно-правовому аспектах. Отримання якісної освіти, зокрема у вищих навчальних закладах, стає однією з умов інтеграції людей з обмеженнями життєдіяльності в суспільство.

Особливої уваги в демократичному суспільстві потребують громадяни з обмеженими фізичними можливостями, а тому ще однією з проблем, яку має вирішити суспільство і державна політика, є пошук інструментів соціальної та духовної реабілітації, спеціального навчання, адаптації та інтеграції в суспільство молоді з обмеженими фізичними можливостями. Адже ці люди розвиваються в умовах деформованого процесу соціалізації, що значно утруднює процес становлення та формування повноцінної особистості. До інструментів, що застосовуються державою для вирішення цього питання, належать освіта, психолого-педагогічний та духовний вплив на особистість.

Окремі аспекти супроводу навчання студентів з інвалідністю у вищому навчальному закладі розглядалися у працях О. Бажан, К. Кольченко, Д. Коноплицької, Г. Нікуліної, П. Таланчука, А. Шевцова, В. Шиян та ін. [1; 3; 4; 5; 6]. Особливості роботи викладачів в інтегрованих академічних групах, де навчають студен-

тів з особливими потребами, досліджували Н. Козліковська, К. Кольченко, Г. Мазарська, Ш. Равер-Лампман та ін. [7].

Метою статті є аналіз особливостей виховання духовної культури у студентів з особливими потребами в інтегрованому середовищі завдяки реалізації соціальної програми «Світ рівних можливостей», розкриття поняття «духовна реабілітація», а також висвітлення питань взаємодії освітніх, громадських та релігійних інститутів у вихованні духовної культури в студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Як вже зазначалося, однією з проблем, яку має вирішити суспільство та державна політика, є пошук інструментів соціальної та духовної реабілітації, спеціального навчання, адаптації та інтеграції у суспільство молоді з обмеженими фізичними можливостями. Адже ці люди розвиваються в умовах деформованого процесу соціалізації, що значно утруднює процес становлення та формування повноцінної особистості. До інструментів, що випробовуються державою для вирішення цього питання, належать освіта, педагогічний, психологічний та духовний вплив на особистість.

Розуміючи соціальну реабілітацію дорослої людини з обмеженими фізичними можливостями, а саме з порушенням опорно-рухового апарату, як комплексний процес з опануванням насамперед надбань людської культури, знань, професійних навичок, із підтримкою з боку фахової реабілітаційної медицини, професійних психологів та створенням реабілітаційного супроводу названих закладів і установ в розробленні відповідної методології, ми використали епістемологічну а саме системно-синергетичну парадигму, до складу якої було введено поняття «**духовна реабілітація**», яку ми розуміємо як *відновлення душі людини, її моральності, становлення її духовних потреб, відновлення здатності людини до психічної самореалізації та вдосконалення, до цілеспрямованого пізнання та ствердження в її житті істини, справедливості, загальнолюдських цінностей, краси та добра.*

Саме завдяки духовним цінностям формується прагнення людини до самовдосконалення та самовираження. Духовні ціннісні орієнтації мають спонукальну силу до здійснення вчинків, але силу більш високого порядку, тому що концентрують у собі усвідомлене, відносно стійке, емоційно пережите ставлення особистості до моральних цінностей, більш послідовно і цілеспрямовано реалізоване в повсяк-

денній поведінці. Вони є орієнтирами поведінки, що становлять ядро, суть моральної системи і визначають її спрямованість.

Духовна реабілітація студента з обмеженими фізичними можливостями — процес складний, оскільки сама духовність — явище і поняття багатогранне й багатопланове. Такому студенту необхідно і достатньо довести і показати важливість прагнення до оволодіння широкими знаннями, вільним мисленням і благородством почуттів, здатності до духовного саморозвитку і самореалізації.

Модель духовної реабілітації студентів з інвалідністю використовується для досягнення вищепоставлених завдань. Реалізація її передбачає:

- відкритість майбутньому, її динамічність, що зумовлює перманентність процесів постійного пошуку і зміни, формування нових орієнтирів і цілей;

- інтеграцію усіх способів освоєння людиною з інвалідністю світу (включаючи культурні та духовні);

- особистісну спрямованість процесу духовної реабілітації, вільний розвиток індивідуальності, що є основним його фактором;

- безпосередню участь суб'єкта реабілітації у створенні індивідуальної програми духовної реабілітації, вибір темпів, змісту, форм, методів, місця та часу цього процесу;

- розвиток інтелектуально-духовної культури особистості й використання у побудові реабілітаційних новітніх інформаційних і телекомунікативних технологій; перехід від принципу «реабілітація на все життя» до принципу «реабілітація впродовж всього життя»;

- розвиток і введення в процес реабілітації духовно-культурної компоненти та сенергетичних уявлень про відкритість світу, цілісність і взаємозв'язок людини, природи та суспільства;

- створення інтегрованого виховного середовища за принципами співжиття, співтворчості, спрямованого на подолання соціальної ізоляції.

У кожного студента з інвалідністю є певні особливості й функціональні обмеження, що ускладнюють процеси навчання в інтегрованому середовищі, їхньої духовної реабілітації та соціалізації. Для забезпечення рівного доступу таких людей до освіти необхідно впроваджувати у навчально-виховний процес спеціальні методи, педагогічні технології та інноваційні психологічні розробки.

На вирішення означених завдань і спрямована робота Центру духовно-інтелектуального розвитку та реабілітації молоді з обмеже-

ними фізичними можливостями, який створено як структурний підрозділ вищого навчального закладу Донбаського інституту техніки та менеджменту Міжнародного науково-технічного університету ім. акад. Юрія Бугая. Інтегроване навчання та виховання студентів з особливими потребами і студентів, які нормально розвиваються, сприяє гуманістичному вихованню здорової молоді і соціалізації молодих людей з обмеженням життєдіяльності (І. Іванова, К. Кольченко, П. Таланчук, А. Шевцов).

Центр духовно-інтелектуального розвитку та реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей для інвалідів, гарантованих Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами, «Національною програмою дій по професійній реабілітації інвалідів до 2009 року» у Північному регіоні Донбасу. Метою роботи Центру є створення найбільш сприятливих психологічних, організаційних і правових умов і гарантій для реалізації прав громадян з обмеженими фізичними можливостями на соціальний захист, навчання, освіту, професійну орієнтацію, соціально-психологічну адаптацію, кваліфіковану підготовку, добровільну працю, що дає реальні доходи.

Основними напрямками роботи Центру є:

- реабілітація через формування духовних орієнтирів та життєвих цінностей;

- професійна освіта як засіб соціальної реабілітації; соціокультурна реабілітація як відновлення особистісних культурно-духовних якостей інваліда і його здібностей взаємодії із соціальним оточенням;

- фізична реабілітація в системі роботи Центру.

Діяльність Центру реалізується в межах соціальної програми «Світ рівних можливостей», яка надає студентам з інвалідністю кваліфіковану допомогу з метою усунення соціальної напруженості та позбавлення комплексів, викликаних придбанням інвалідності; поліпшує стан всього організму шляхом складання індивідуальних корекційних програм духовної реабілітації: музикотерапії, бібліотерапії, артотерапії, аромотерапії, логотерапії та створення моделей духовно-інтелектуального розвитку особистості в соціокультурному просторі регіону при взаємодії з релігійними та громадськими інститутами, що сприяє моральному та соціальному розкріпаченню інвалідів, їх інтеграції у суспільство, всебічному

розвитку особистості на основі мобілізації компенсаторних можливостей, повного подолання наслідків фізичного дефекту для інтелектуальної, духовної та культурної самореалізації.

Технологія виховання духовної культури цієї соціальної групи будується на суб'єкт-суб'єктних стосунках (А. Капська), студенти з особливими потребами як суб'єкти виховної роботи одержують соціально-педагогічну підтримку, основою якої стають їхня здатність до рефлексії та інтроспекції, оптимізму, любові до людей і до себе, альтруїзму, духовної свободи, совісті і самоконтролю, відповідного рішення — власне до того, що актуалізує їхній досвід і здібності, допомагає позитивній, соціально значущій, ціннісній самореалізації. Педагогічний супровід ґрунтується на індивідуально орієнтованій допомозі та співробітництві в їхньому життєвому самовизначенні і дають молодій людині змогу з інвалідністю усвідомлювати себе як особистість, бути стратегом свого життя [6].

Виховний процес ґрунтується на таких аспектах, як самопізнання, усвідомлення своїх почуттів, якостей, формування «духовного інтелекту», співвіднесення себе з вимогами суспільства, професії, віри, сім'ї, і на цій основі — здатності до духовного катарсису, очищення, каяття. Наступним аспектом виховання є повний розвиток творчих здібностей, самоактуалізація, що веде до особистісного зростання, формування особистих суджень, високої відповідальності. В інноваційній методиці навчально-виховного процесу переважає добір засобів та прийомів, в яких можна виділити такі риси: спрямованість на формування внутрішньої суті людини, ядра її особистості; базованість на особистісному духовному досвіді, зверненість до цілісної людини — її інтелекту, волі, почуттів, до її розуму, серця і душі; різноманітність шляхів і форм духовного життя. Ефективними засобами стимулювання процесу виховання студентської молоді з особливими потребами є робота у мікрогрупах, дискусії, турніри, дебати, творчі студії, наукові конференції, дискусійні клуби, обговорення творів-роздумів, музичні вечори, проблемні завдання, вживання в образи творів мистецтва, захист проєктів майбутнього.

Процес виховання духовної культури у студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах Центру духовно-інтелектуального розвитку поєднував такі компоненти, як:

— *організаційно-мотиваційна робота з викладачами, кураторами*, що спрямована на оволодіння ними технологією виховання сту-

дентів з особливими потребами, усвідомлення культурологічного змісту виховної роботи, а також організація роботи волонтерів;

— *робота з релігійними інститутами*, де головною формою є діалог і соціальна взаємодія: організація спільних традиційних конференцій «Джерела духовності», проведення вечорів духовної релігійної музики, уроки православної культури і духовності у Святогірській Лаврі, участь у молодіжному православному русі, православних таборач, благодійних акціях;

— *робота з громадськими організаціями інвалідів*, що спрямована на розширення знань молодих людей щодо їхніх прав, можливостей реалізувати себе в суспільному житті, займати активну громадянську позицію, створення інвалідного громадського руху, об'єднання навколо себе однодумців, проведення благодійних заходів, участь у міжнародних конференціях і виставках, розважальних і спортивних заходах (разом з Інваспортом);

— *організація та проведення виховної роботи зі студентами з обмеженими фізичними можливостями з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, характеру хвороби або вади, рівня сформованості духовно-моральних цінностей із включенням у спільні види діяльності зі студентами*, що нормально розвиваються [5].

Реалізація концепції виховання духовної культури та духовної реабілітації передбачала здійснення цілої низки заходів. Створення духовно здорової психологічної атмосфери в освітньо-виховній установі досягалася шляхом: впровадження цілої низки спеціальних курсів, що відображали сутність і зміст духовної культури, а саме: «Духовна культура особистості», «Світові релігії в духовно-етичному вихованні студентів вищих навчальних закладів», «Етика, естетика», «Православна культура», «Основи духовної реабілітації» для студентів з обмеженнями життєдіяльності; підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів. У межах підвищення кваліфікації педагогів розроблено і прочитано спецкурс «Культурологічні аспекти виховання студентів ВНЗ». Для цього створювалися умови для отримання педагогами-кураторами додаткової освіти через участь у слуханні курсів і отримання сертифіката; підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у методичному плані; освоювалися активні й інтерактивні методи, способи організації колективної і індивідуальної духовно-практичної діяльності, сучасні навчальні інтерактивні методики і технології (тренінги, рольові ігри, вправи); створювалися умови для духовного самовдосконалення; поліпшення

якості експертизи процесу виховання духовної культури викладачів, кураторів, студентів, що здійснювалося через залучення фахівців, які володіють сучасними методичними знаннями, способами педагогічної діяльності, психологів, соціологів, учених науково-педагогічних установ, які розробляють критерії і показники духовної культури особистості; координації роботи педагогів і студентського самоврядування, релігійних та громадських організацій всередині навчально-виховного і соціокультурного середовища з метою узгодження понятійного апарату духовної культури, навчальних прийомів і методів роботи; проведення регулярних зустрічей на міждисциплінарному рівні, практики спілкування з провідними науковцями, педагогами, психологами, соціальними робітниками, які володіють актуальними методиками і технологіями супроводу; створення банку даних і спеціального сайту для зосередження матеріалів експерименту, де відбувалося оперативне обговорення проблем виховання духовної культури студентів з обмеженням життєдіяльності фахівцями.

Результати, отримані від проведеної роботи, підтвердили гіпотезу, що розроблена нами технологія виховання духовної культури, яка діє в системі виховання, сприяє формуванню та розвитку в студентів загальнолюдських і національних духовно-моральних цінностей, зростанню їхнього інтелектуального потенціалу. Сутність педагогічного управління полягала в тому, щоб допомогти студентам усвідомити роль духовно-моральних цінностей у житті особистості, сформувати в них адекватну самооцінку, виробити вміння активного самовдосконалення.

Про ефективність запропонованої технології виховання духовної культури у студентів з обмеженням життєдіяльності свідчить отримана на заключному етапі дослідної роботи позитивна динаміка рівнів вихованості культурно-духовних цінностей (якщо на першому курсі з високим рівнем сформованості духовно-моральних цінностей було лише 11% студентів, то на четвертому — 52%, значно знизився відсоток низького рівня — (з 62 до 5%). Організація освітньо-вихованої роботи у Центрі духовно-інтелектуального розвитку та професійної реабілітації надає студентам з обмеженими фізичними можливостями зміцнити віру у власні творчі потенції, загартувати їх у морально-вольовому відношенні, формує культурно-духовні та моральні цінності, навички духовної практики та культуротворчості.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в процесі виховання духовної культури в молоді з обмеженням життєдіяльності основним орієнтиром має бути людина, оскільки духовність і мораль, як людські якості, передбачають ставлення до кожної людини як до найвищої цінності. Усвідомлене ставлення до особистості студента цієї групи як до найвищої цінності означає пріоритетне педагогічне осмислення її природи, можливостей, психічних та фізичних особливостей її внутрішнього світу. Виходячи з цього, ми дійшли висновку, що *метою* виховання духовної культури у студентів з обмеженими фізичними можливостями є виховання особистої причетності до утвердження духовно-моральних цінностей через моральне самовдосконалення, патріотизм, гармонізацію суспільного з особистим, вироблення стимулів подальшого морального розвитку, моральної стійкості, бажання й уміння чинити опір злу, спокусі самовиправдання при порушенні духовно-моральних вимог, наповнення структури діяльності особистості новими потребами моральної поведінки навіть у таких важких умовах, в яких нині перебувають люди з обмеженими фізичними можливостями, виховування здатності добирати найкращі моральні надбання минулого і сучасного.

В статті проаналізовані особливості виховання духовної культури у студентів з обмеженням життєдіяльності в інтегрованій освітньо-виховній середовищі за допомогою реалізації соціальної програми «Мир рівних можливостей», розкривається комплексний підхід до проблеми адаптації молоді з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу, характеризується поняття «духовна реабілітація», а також освітньо-виховні заходи взаємодії освітніх і соціальних інститутів в духовному розвитку студентської молоді.

Ключевые слова: духовная культура, духовная реабилитация, студенты с ограничением жизнедеятельности, интегрированная образовательно-воспитательная среда.

In the article the features of education of spiritual culture are analysed for students with limitation of vital functions in the integrated educationally-educate environment by means of realization of the social program «The

World of equal possibilities», a complex hike opens up to the problem of adaptation of young people with disability in the conditions of higher scientific establishment, a concept «Spiritual rehabilitation» opens up, and also light up the questions of co-operation of educational and public institutes in spiritual development of student young people.

Key words: spiritual culture, spiritual rehabilitation, students with limitation of vital functions, educationally-educate environment.

Література

1. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю: метод, посіб. / К. О. Кольченко, П. Равер-Лампман, Г. Ф. Шкуліна та ін. — К. : Ун-т «Україна», 2005. — 76 с
2. Кисляк О. П., Кольченко К. О., Місяк С. А. Організація психологічної підтримки студентів з особливими потребами в умовах ВНЗ // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. — К. : Ун-т «Україна», 2003. - С 222-223.
3. Організаційно-виховна робота серед студентів у новій національній моделі вищої освіти на поступі у ХХ ст.: метод, посіб. — К. : КНТЕП, 2001. - 38 с.
4. Практична педагогіка виховання : посібник з теорії та методики виховання / за ред. М. Ю. Красовицького. — Київ — Ів.-Франківськ: «Плай», 2000. - 218 с
5. Роганова М. В., Хорошайло О. С Комплексна реабілітація та виховання духовно-моральних цінностей в умовах Центру духовно-інтелектуального розвитку молоді з обмеженими фізичними можливостями: наук.-метод, посіб. — Краматорськ, 2007.
6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями: навч.-метод, посіб. для соціальних працівників і соціальних педагогів / за ред. проф. А. Й. Капської. — К. : ДЦССМ, 2003.
7. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю / за ред. С. Толстоухової, І. Пінчук. - К. : УДЦССМ, 2000. - 184 с
8. Таланчук П. М. Шлях до інтеграції. — К : Ун-т «Україна», 2002. — 20 с.
9. Шевцов А. Г. Новітні технології навчання в освіті студентів із фізичними вадами // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. — К. : Ун-т «Україна», 2002. — С 195-202.
10. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я: монографія. — К. : Соцінформ, 2004. — 200 с
11. Формирование духовной культуры студенческой молодежи / Л. А. Аза, Н. А. Бегека, В. И. Казачков и др. — К. : Вигцашк., 1990. — 110 с.